

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 22.05.2024

Kabul / Accepted: 05.09.2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1488419

**KADINLARIN KUTSAL GÜCÜNÜN RİTÜELLERDEKİ
TEMSİLİ ROLÜ: HAREZM ÖRNEKLEMİNDE YENGELİK***

Esra ÇAM**

Öz

İnsan yaşamının doğum, evlilik, ölüm gibi önemli geçiş evreleri vardır. Bu evreleri kutsamak, ritüel eşikleri kolaylıkla geçebilmek gibi amaçlarla çeşitli ritüeller düzenlenmektedir. Ritüellerde rol alan, yöneten kişiler genellikle inanç yapısına, kültüre ve topluma göre belirlenir. Cinsiyet, toplumsal statü, eğitim ve yetkinlikleri gibi özellikler belirleyici faktörler arasındadır. Geçiş ritüellerinden biri olan evlilik ritüellerinde; kutsal uzman/ritüel uzmanı, akrabalar, sağdıçlar ve yardımcı kişiler çeşitli ritüel edimleri icra etmektedir. Bu çalışmada, evlilik ritüellerinin baş rolünde olan gelin ve damadın yardımcısı yengenin ritüellerdeki rolü, icraları ve bu çerçevede yenge tipi incelenecektir. Makalede: “Yenge olmak ataerkil düzenin kadına verdiği rol müdür yoksa ‘lütuf’ mudur?”, “Yengenin sembolik ve gerçekçi rolleri nelerdir?” sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada örneklem olarak Özbekistan’ın Harezmi bölgesi alınmıştır. Harezmi bölgesinde icra edilen evlilik ritüellerinde yengenin rolü ve konumu alan araştırması yöntemi ile tespit edilmiştir. Elde edilen nitel veriler ve literatürde bu bağlamda kaleme alınmış daha önceki çalışmalardaki verilerden hareketle yengelik temsili rolü analiz edilmiştir. Harezmi’nin Türklerin eski yerleşim yerlerinden biri olması, bölgedeki gelenek, görenekler, inanışlar, icracılar hakkında güncel bilgileri ortaya koyabilmek adına alanda 2021-2022 tarihleri arasında derleme çalışmaları yapmış olmam ve çalışma sahası olarak bakir bir alan kabul edilebilecek bir yer olması sebebiyle örneklem olarak bu saha tercih edilmiştir. Bu unsurlar aynı zamanda makalede kullanılan verilerin özgün ve güncel yanını vurgulamaktadır. Ritüeller ve ritüel icracıları ritüellerin icra edildiği toplumların dinî inanç ya da seküler yapıları, kültürleriyle beslenip şekillenmektedir. Makalede bu noktadan hareketle; dinî inanç ve sosyokültürel yapının kadınların ritüellerdeki rollerine olan etkisine dikkat çekildikten sonra “Yenge kimdir?” sorusu etrafında tespit ve değerlendirilmeler yapılmıştır. Kadının medeni durumunun, toplumsal değerlerin, toplumsal cinsiyetin ritüellerdeki yengelik temsili rolü üzerinden kadın rollerini nasıl etkilediğine dikkat çekerek yenge kavramı incelenmiştir. Daha sonra yengenin ritüellerdeki icraları üzerine odaklanılmıştır. Harezmi bölgesi ritüellerinde yengenin geleneksel ve güncel icraları bağlamında rolleri sembolik ve gerçek anlamları göz önünde tutularak değerlendirilme yapılmıştır. Makalede, yengeninin ritüelistik edimlerini somutlaştırmak amacıyla Harezmi bölgesi evlilik ritüellerinde tarafımca çekilen fotoğraflara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenge, ritüel, kadın, cinsiyet, Harezmi bölgesi.

* Bu çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 28.07.2021 tarihli ve 09/16 no.lu kararına göre etik kurul iznine sahiptir.

** Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Programı Mezunu, İzmir-Türkiye., esrauz.ege@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2346-2502.

THE REPRESENTATIVE ROLE OF WOMEN'S SACRED POWER IN RITUALS: YENGELİK IN THE SAMPLE OF KHWAREZM

Abstract

There are important transitional periods in human life such as birth, marriage and death. Various rituals are organized in order to bless these stages and to easily cross ritual thresholds. The people who take part in and lead rituals are usually determined according to the belief structure, culture and society. Characteristics such as gender, social status, education and competencies are among the determining factors. In marriage rituals, one of the rites of passage, the sacred expert/ritual specialist, relatives, groomsmen and helpers perform various ritual acts. In this research, the role of the “yenge”, the assistant of the bride and groom, who are the subjects of marriage rituals, in rituals, their performances and the type of yenge will be analyzed from this point of view. In the article: "Is being a yenge a role given to women by the patriarchal order or is it a 'blessing'?", "What are the symbolic and realistic roles of the yenge?". The Khwarezm region of Uzbekistan was taken as a sample in the study. The role and position of the yenge in the marriage rituals performed in the Khwarezm region were determined by field research method. Based on the qualitative data obtained and the data in previous studies written in this context in the literature, yenge was analyzed. This field was preferred as a sample because it is one of the old settlements of the Turks, I conducted compilation studies in the field between 2021-2022 in order to reveal up-to-date information about traditions, customs, beliefs, and performers in the region, and because it is a place that can be considered a virgin area as a study area. These elements also emphasize the authenticity and timeliness of the data used in this article. Rituals and ritual performers are nourished and shaped by the religious beliefs or secular structures and cultures of the societies where rituals are performed. From this point of view, the article draws attention to the effects of religious beliefs and sociocultural structure on women's roles in rituals, and then makes determinations and evaluations around the question "Who is Yenge?". The concept of yenge is analyzed by drawing attention to how the marital status of women, social values and gender affect women's roles through the role of yenge representation in rituals. Then, the performances of the yenge in rituals were focused on. In the context of the traditional and contemporary performances of the yenge in the rituals of the Khwarezm region, her roles were evaluated by considering their symbolic and literal meanings. In the article, in order to concretize the ritualistic acts of the yenge, photographs taken by me in the marriage rituals of the Khwarezm region were included.

Keywords: Yenge, ritual, woman, gender, Khwarezm region.

Giriş

Toplumların kültür ekolojileri içerisinde yer alan ritüellerin ve uygulamaların başkahramanları özellikle dinî inanç yapısı ve sosyokültürel yapı tarafından belirlenmektedir. Ancak kadınların ritüellerdeki konumu ve kadın cinselliğine olan bakış açısı bakımından benzerlikler de oldukça dikkat çekicidir. İnanç sistemlerinin perspektifinden bakıldığında kilise, cami, sinagog gibi ibadet mekânlarında kadınların uzman olma, ritüel yönetme pozisyonları ve bu mekânlarda ibadet edebilme koşullarının cinsiyetle yakından ilgili olduğu görülür. Berger'in dikkat çektiği gibi "ayın tarihinde cinsiyetten bağımsız bir alan yoktur" (2011: 65). Bu bağlamda bilimsel veriler gösteriyor ki kadın cinsiyeti ve cinsiyete bağlı tabularla örülmüş yaşamları, dinî ritüellerdeki statülerini ve dinî temsillerini belirlemede, erkek cinsiyeti kadınlara göre avantajlı pozisyonda yer alarak lider rolünü üstlenmektedir. Kadınların dinî ritüellerdeki bu pozisyonunu Hayes, "kadının kötülüğü miti" olarak açıklamaktadır. Bu mit; kadınların normları erkekler tarafından belirlenmiş dünyada menstrüsyon/regl olmaları sebebiyle "kirlili", doğaları gereği tehlikeli görülmeleri, pek çok kötülükten sorumlu kabul edilmeleri, erkeklerden daha şehvetli ve daha az zeki kabul edilmeleri gibi pek çok kalıplaşmış düşünce içermektedir (1964: 39-219). Fatmagül Berktaş da bu bağlamda bir toplumdaki kadın imgelerinin belirlenmesinde tek tanrılı dinlerin ve ataerki sisteminin bağlantısına dikkat çekmektedir (1996: 97).

Kadınların konumu, betimleme ve nitelendirmeleri insanlık tarihinde değişkenlik göstermektedir. Yapılan bilimsel araştırmalara göre bu değişim, M.Ö. 3000 öncesine kadar dayanır. M. Ö. 3000 öncesinde kadın, ekonomik ve toplumsal işleyişte büyük roller üstlenmesinin yanı sıra tanrıçılığa yükseltilmiş bir varlıktır. Ataerkilliğe geçiş sürecine kadar kadının etkinlik alanına giren inanç sistemi ise Geç Neolitik Çağ'da erkeğin egemenliğine girmiştir (Erbil, 2015: 13-81). Ataerki düzenin hâkim olduğu toplumlarda, kamusal mekânlar erkeklerin, özel yaşamın sürdürüldüğü mekânlar kadınların alanı olarak kabul görür. Ataerki düzen içerisinde kadınlar kamusal dinî ritüellerde liderlik rollerine hemen hemen hiç sahip değillerdir. Kamusal mekânlardaki ritüellerin büyük çoğunluğunda erkek dinî ritüel liderleri egemendir. Ana soylu toplumlarda ise kadın, ilahi imgeler, dinî temsiller açısından liderlik rolünü üstlenmektedir.

Ataerki ve tek tanrılı dinlerin egemen olduğu toplumlardaki kadınların dinî ritüellerdeki pozisyonlarının aksine liderlik rolüne sahip oldukları ritüeller de vardır. Kadınların söz sahibi olduğu ritüeller; geçiş, takvimsel ve kriz ritüelleri olarak en yaygın şekilde tasnif edilen ritüellerdir. Doğum, evlilik, ölüm, ruhsal ve fiziksel sağaltım, bereket adına düzenlenen ritüeller, kadınların aktif rol oynadığı ritüellere örnektir. Bu çalışmanın örnekleminin alındığı saha olan Özbekistan'ın Harezmi bölgesinde icra edilen ritüellerdeki liderlik rolünü üstlenen kadınlara en uygun örnek halfelerdir.¹

Bu çalışmada ise geçiş ritüellerinden evlilik etrafındaki ritlerde gelin ve damadın liminal süreçlerini kolay ve başarılı şekilde geçmelerini sağlayan, özellikle de gelin odaklı ritlerde karşımıza çıkan yenge tipi üzerine odaklanacaktır. Bu makalenin amacı "Sembolik ve gerçek anlamda yengenin rolü nedir?", "Yenge olmak ataerki düzenin kadına verdiği rol müdür yoksa 'lütf' müdür?" sorularına cevap aramaktır. Çalışmada kadın, toplumsal cinsiyet ve geçiş ritüellerinin yengelik temsili rolü üzerinden değerlendirilecektir. Makalede kullanılan örneklemin verileri 2021-2022 tarihleri arasında Harezmi bölgesinde yaptığım saha çalışmasından elde edilmiştir. Bu da makalede kullanılan verilerin güncel ve özgün yanını vurgulamaktadır.

1-Yenge Kimdir?

Yenge, Türkçe Sözlükte şu şekilde açıklanmaktadır: 1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı. 2. Bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad. 3. Kadınlar için söylenen bir seslenme sözü. 4. Düğünde geline kılavuzluk eden kadın (2011: 2571). Bu çalışmanın odak noktası düğünde geline kılavuzluk eden yengedir. Yenge kelimesinin Özbekistan'da karşılığı "yanga, kelinoyi" Harezmi bölgesinde ise "yenga, g/kelinbiyi, biyi" dir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4). Ancak Harezmi ritüellerinde gelinin yanında duran kadın en yaygın şekilde "yenga" olarak anlandırılmaktadır.

Geçiş ritüellerindeki preliminal, liminal ve postliminal evrelerin² geçilmesine yardımcı olan ritüel uzmanları ya da uzman olmayan ancak önceden rolleri belirlenmiş belli başlı görevleri yerine

getiren tipler vardır. Örneğin; kadın kamlarla ilişkisi olduğu düşünülen kültürel süreklilik bağlamında yer aldığı yeni şartlar ve tutumlar karşısında yenilenip değişen dönüştürülen ebeler (Ersoy,2007:70) arkaik olarak kutsal/ritüel uzmanı olarak kabul edilebilir. İslamiyet'te ise dinî ritüel vasıflarının yanı sıra imam; bebeğe ad verme, gelin ve damada sözde, nişanda yüzük takma ritini dua eşliğinde yapma, imam nikahı kıyma ve ölüm etrafındaki geçiş ritüellerinde önemli rol üstlenen kutsal/ritüel uzman tipine örnek teşkil etmektedir. Harezm bölgesinde halfe adı verilen kadınlar, arkaik süreçte özellikle dinî inanç ritüellerinin uzmanı olduğu kabul edilirken zamanla Harezmli kadınların preliminal, liminal ve postliminal evreleri geçmesine yardımcı olan, bu bağlamdaki ritüelleri yöneten uzman ritüel yöneticileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tıpkı imam, ebe, halfe gibi geçiş ritüellerinden biri olan düğün, evlilik evresinin gelin ve damat tarafından başarıyla ve korunaklı şekilde geçilmesine yardımcı olan yenge olarak adlandırılan kadınlar vardır. Yenge günümüzde dinî/inanç kimliğinden uzaklaştığı gibi tekrar tekrar bu rolü üstlenen, formal ya da usta-çırak ilişkisiyle eğitim almış kişi de değildir. Yenge adı verilen evli kadınlar, kocalarının erkek kardeşinin ya da kardeşlerinin düğün ritüelinde, toplum tarafından görevleri daha önceden belirlenmiş rolü sözlü kültür aracılığıyla ya da görerek öğrenip icra etmekte, liminal süreçler boyunca gelinin ve damadın ritüel eşliğini korunaklı şekilde geçerek yeni statü almalarına yardımcı olmaktadır. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki A. Musakulov, yengenin ruhlar ve yeni dünya arasında şamana yakın bir tip olduğunu ileri sürmektedir (2007: 28). Bu düşünce yapısı bir anlamda geçmiş yıllarda yengenin ritüeldeki pozisyonunun kutsal/ritüel uzmanı olduğuna gönderme yapmaktadır.

Türk kültüründe gelinin evlilik evrelerini başarıyla geçmesini sağlayan yenge tipi bazı bölgelerde gelinin yengesi olurken bazı bölgelerde damadın yengesi olabilmektedir. Örneğin, Konya'nın çeşitli ilçe ve köylerinde özellikle damadın ailesinden yenge olunmaktadır. Hatta Güzel'in aktardığı bilgiye göre yengenin gelin tarafından olması toplum tarafından hoş karşılanmamakta, ayıplanmaktadır (2018: 179). Ali Rıza Balaman yengenin; gelin tarafından seçilen, gelinin yakını ya da yabandan seçilen birisinin de olabileceğini aktarmaktadır (2002: 89).

Harezm bölgesinde yenge gelin tarafındandır. Yenge, gelinin abisinin ya da erkek kardeşinin karısıdır. Ancak ailede yenge rolünü üstlenecek abinin ya da erkek kardeşin eşi yoksa gelinin annesinin erkek kardeşinin ya da abisinin karısı bu rolü üstlenmektedir. Ailede yenge rolünü temsil edecek iki kadın varsa özellikle yaşça büyük olan ritüellerde daha çok rol oynamakla birlikte her iki kadın da geline yardımcı olmaktadır (KK-3, KK-5, KK-6, KK-8, KK-10).

Yenge, akrabalık sistemi içerisinde hısımlığa dayanmaktadır. Bir diğer anlamda gelin-yenge, damat-yenge arasında akraba evliliği söz konusu değilse herhangi bir kan bağı yoktur. Evlilik temelleri üzerine oluşmuş bir akrabalık söz konusudur. Khazanov'un aktardığına göre Avrasya bozkırlarında patrilokal kök aile (kadının kocasının yanına gelmesi) şeklindeki aile biçimi görülür. Bu aile yapısında ailenin evli oğullarından biri, genelde en genç olanı (küçük oğul), anne ve babası ile yaşar, daha büyük erkek kardeşleri kendilerine düşen payı alarak aileden ayrılırlar (Khazanov, 2015: 232). Bir erkeğin izdivacı ailesi doğum ailesinden ayrılmadığında babayerli geniş aile veya babayanlı agnatik olarak adlandırılır (Holy, 2016: 109). Kottak da kadının kocasının ailesiyle birlikte yaşamasını babasoylu soydanlıkla ilişkilendirmekte ve "kocayerlilik" olarak ifade etmektedir (404). Harezm bölgesinde de "kocayerli" bir başka ifadeyle "babayerli" "patrilokal" aile tipi yaygındır. Dolayısıyla Harezm'de yenge ve gelin adayları arasında kan bağı olmasa da evlenmeden önce yenge ve gelin aynı çatı altında yaşamaktadır. Bu ilişkilerde çoğu zaman güçlü sevgi bağı geliştiği de (KK-2, KK-5, KK-1) ifade edilmektedir.

Gelinin yeni bir toplumsal statüye geçmesine yardımcı olan yengenin toplumsal normlara uygun özelliklere sahip olması beklenmektedir. Toplum tarafından kadından beklenen bu özellikler yenge tipinin oluşmasını sağlamaktadır. Bölgede yengenin; tek evlilik yapan, çocuklu, ebeveynleri sağ olan, becerikli, ahlaklı, saygılı (KK-1-KK-10) gibi başlıca özelliklere sahip olması istenir.

Yengenin ritüellerdeki temsili rolünün yanı sıra gerçek yaşam içerisinde damada, dünürlere ve topluma karşı gelinin ailesini de temsil etmektedir. Yengelilik bir anlamda düalistik yapı sergilemektedir. Yenge; çekirdek bir ailenin temel fertlerinden biri olmaması, dışarıdan aileye katılması sebebiyle "öteki"³ diğer yandan evlilik ritüellerinde tabu olarak görülen mahrem, kutsal

konuları gelinle paylaşan, geleneksel yapı içerisinde gelinin bekâret kanını damat tarafına sunan, kötü insi-cinsi varlıklardan gelini ve damadı koruyan, eşinin ailesini temsil eden, soyun genişleyerek devam etmesine olanak sağlayan “bizden” yani “beriki”dir.

Peki ataerkil bir toplum yapısı içerisinde yengelik kadına verilen bir rol müdür, “lütuf” mudur? Kadınların toplum içerisinde statü ve rollerine ilişkin araştırma yapan Oppong ve Abu, kadından beklenen yedi rolü şu şekilde sınıflandırmıştır: 1-Mesleki 2- Annelik 3- Eşlik 4-Ev kadınlığı 5- Akrabalık 6-Vatandaşlık 7-Kendini gerçekleştirme, bireylik (Oppong ve Abu’dan akt. Kasapoğlu, 1994: 223). Kadının akrabalık rolleri arasında; evlilik, nişan, nikah, düğün vb. düzenleme, katılma vardır. Kadın ya da erkekten hangi taraftan akraba oldukları da önem arz etmektedir (Kasapoğlu, 1994: 229). Kadının akrabalık rolleri arasında yenge olmak da vardır. Evlilik Delaney’in ifadesiyle herkesi etkilemekte; yeni akraba ilişkileri doğarak eskiler yeniden yapılanmakta ve roller yeniden tanımlanmaktadır (2014: 151). Evli bir kadın da yengelik statüsü kazanmakta böylece evlilik ritüellerinde rol alabilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi kadınlar ata soylu toplumlarda kamu önünde icra edilen dini ritüellerde genellikle pasif rodedir. Ancak geçiş ritüellerinde kadınlar aktif rol üstlenebilmektedir. Lakin bu ritüellerde de kadınların yetenek, bilgi, uzmanlık vasıflarına sahip olmaları bir yana yaş, medeni durum, doğurganlık gibi bazı rol ve statülere sahip olmaları beklenmektedir. Bu özellikteki beklentileri yengelik kavramında belirgin bir şekilde görebilmekteyiz. Ritüellerdeki yenge tipinin; “evli”, “tek eşli”, “iyi bir eş”, “iyi bir gelin”, “doğurgan”, toplumsal değerlere sahip kadın olması gerekmektedir. Yengeler arasında yaşça büyük olanlar ise daha üst bir statüye sahiptir.

Bir sonraki bölümde Harezmi bölgesinden örneklerin sunulacağı yenge kadın profili, ritüelistik edimler icra etmektedir. “Yengeler olmasa düğün olmaz.” (Koşay, 1944: 293) denilen kadınlar, peki evli olmasaydı bu tür ritüelistik edimleri gerçekleştiremez miydi? Bu noktada öncelikle dikkat çekmek istediğim husus, Ziya Gökalp’in Türk kültüründe düğünlerin ailelerin baba temeline dayandıktan sonra ilk kez ortaya çıktığını ileri sürmesidir (2008: 311). Bu düşüncüyü esas alırsak evli kadınların yenge olması, düğünlerde icralar yapması ve kadın imgesi özellikle ataerkil sosyokültürel düzenle şekillenmektedir. İşlevsel olarak yengenin evli olmasından dolayı deneyimlerini daha iyi aktarabilmesi, akraba olması sebebiyle gelinle yakın ilişkisi olması, ailevi sırları bilmesi gibi dinamikler yenge rolü ve statüsünün belirlenmesinde etkili unsurlar arasında kabul edilerek evli kadınların yenge olması olağan karşılanabilir. Ancak arkaik yapısı olan ritlerin icracısı kadının evli kadınlarla sınırlandırılması ataerkil sosyokültürel yapısıyla ilişkilidir.

Öte yandan kadının ritüeldeki kutsal gücünün evlilikle ilişkili olmadığını ileri sürmek mümkündür. Biliyoruz ki doğuran, üreten, sağaltan kadın kutsal kabul edilmektedir. Şamanlık inanç sisteminde de en güçlü ve korkunç şamanların kadınlar arasında çıktığını ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır (Bayat, 2020: 16-21). Ancak kadına dair tutum pek çok araştırmacının ileri sürdüğü ve Türköne’nin de belirttiği zamanla değişmiştir. Dinsel-büyüsel prestij sahibi, doğumun ve ölümün denetleyicisi kadının kutsallığı tabuya, yeteneği de kötüye dönüşmüştür (Türköne, 1995: 86). Evlilik ritüellerinde de ritüelistik edimleri gerçekleştiren kadının evli ve akraba olması toplumun sosyokültürel yapısı içerisinde şekillenmiştir. Balaman’ın gelin tarafından seçilen kadınların da yenge olduğu ifadeleri yengelik geleneğinin arkaik yapısının izleri olarak da okunabilir. Ancak günümüzde evlilik ritüellerinde kadının yenge rolünü icra etmesi yaygın olarak evlilik ve akrabalık ile verilmiş statü ve roldür.

Bu noktada farklı kültürlerde “bridesmaid” olarak adlandırılan nedimelere de dikkat çekmek istiyorum. Nedimelerin eski tarihlerde gelinleri kötü ruhlardan koruyan kadınlar olduğuna inanılırken günümüzde ritüel boyunca gelini destekleyen, gelinin buketini tutan, düğün sırasında geline yardımcı olan kadın rolüyle ön plana çıkmaktadırlar. Sağdıçlar gibi gelinin arkadaşlarının nedime oldukları bilirse de Monger’in verdiği bilgiye göre kadim tarihlerde damadın kaçmaması için aile üyelerinden seçilmektedir (2011: 57). Nedimeler “girl” ya da “woman” olabilmektedir (URL-1). Dolayısıyla evlilik ritüellerinde yenge geleneğiyle benzer özellikler gösteren nedime geleneği de sosyokültürel şartlara göre şekillenmiştir.

Öte yandan yenge olan bir kadın bu rolü yaşamı boyunca bir ya da birkaç kez deneyimleyebilir. Ritüelde yengeliğin görevleri ise büyük oranda sözlü kültürle aktarıldığı gibi kadının geleneği

gözlememesi, taklit etmesi yoluyla da aktarılmaktadır. Bu bağlamda dikkat çekmek istediğim husus, yengelerin diğer ritüel uzmanları gibi ritüellerde defalarca aktif rol almamaları nedeniyle çoğu zaman tören sırasında uyması gereken davranışların yaşça büyük, deneyimli Harezmliler tarafından hatırlatılabilmesidir. Bu durum da yengelerin ebe, imam, halfeler gibi ritüel uzmanı olmadıklarını gösterdiği gibi sözlü kültürün yengelik rolünün öğretilmesindeki önemini de göstermektedir.

Yengelerin ritüellerde günümüzdeki giyim kuşamına değinmek gerekirse yengeler; yeni satın alınmış, temiz, geleneksel ya da modern giysiler giymekte, saçlarını “romal” adı veren örtü ile kapatmaktadır. Yengelerin ritüel boyunca giydikleri özel kostümleri bulunmamaktadır. Ancak çalışmanın bir sonraki bölümünde yer verileceği gibi ritüelin bir kısmında ritüelistik nesne “köşene” (örtü) ile hem gelin hem de yenge örtünmektedir.

2- Harezm Bölgesinde Yengelik Temsili Roller ve İşlevleri

Harezm bölgesinde yengenin evlilik etrafında düzenlenen ritüellerdeki rolleri; gelini ve damadı yeni statüsüne en korunaklı ve kolay şekilde geçmesini sağlamak, insi-cinsi kötü enerjilerden korumak, metaforik olarak yeniden doğumu sağlamak, bereketi ve muhabbeti arttırmaktır. Bir başka ifadeyle yengenin evlilik ritüelinde geline yardımcı olması sadece dünya boyutunda değil boyutlar arasındadır.

Yengenin ritüellerdeki rollerinin içeriğine baktığımızda; preliminal evrede düzenlenen “petir toyu”nda yenge, damat evinden gelen konuklar için hazırlık yapmak, onlarla ilgilenmek gibi eylemlerde bulunmaktadır. Ancak yengenin evlilik ritüellerindeki asıl ritüelistik rolü liminal evrededir. Bölgedeki liminal evrenin ilk ritüeli olarak kabul edebileceğimiz kına yakma eyleminde Harezmliler yengelerin Türkiye’de olduğu gibi geline kına yakmakla yükümlü olmadığı görülür. Bölgede gelinin kınası bazen arkadaşları bazen halfeler bazen de yaşça büyük kadınlar tarafından yakılmaktadır (KK-1, KK-4, KK7). Ancak *kına yakar* (qina yaqar) ritüeline gelinin hazırlanmasında yenge yardımcı olabilmektedir.

Bölgede liminal evredeki ritüellerde yengenin önemli rollerinin yaygın olarak gelini düğüne hazırlamakla başladığı ifade edilebilir. Günümüzde her ne kadar yaygınlığı azalsa da gelinin saçlarını örme riti geçmişte yenge tarafından da yapılmaktaydı (KK-1, KK-2, KK-3). Gelinin saçlarının örülmesi gelini süsleyerek düğüne hazır hale getirmenin çok ötesinde kökeni eski Türk inanç sistemine dayanmakta, sembolik anlamlar barındırmaktadır. Bilindiği üzere eski Türk inancına göre felaket ve kötülükler insanlara saçları aracılığıyla gelmektedir. Örneğin, Kırgızlar saçlarını örerek kötü güçlerden korunmaktadır (Bayrak İşcanoğlu, 2022: 290). Harezm bölgesinde düğün öncesi gelinin saçının örülmesinin sembolik anlamları arasında; Kırgız Türklerinde olduğu gibi kötü güçlerden korunmak, eşler arasındaki bağı sağlamak ve kuvvetlendirmek, gelinin yeni statüsünü, düzeni sağlamak sayılabilir.

Harezm’de diğer Türk boyları arasında olduğu gibi yengenin ritüellerdeki rolleri arasında gelini bilgilendirmek de (KK-1, KK-2, KK-3, KK-10) vardır. Yenge; gerdek gecesi yapılması gerekenleri öğretme, kayınvalide, kayınbaba başta olmak üzere damadın ailesi ve akrabalarına karşı görevlerini hatırlatma, sakinması gereken davranışları belirtme ve de dinen ve toplum tarafından belirlenen kadın rollerini geline aktarma görevini üstlenir.

Harezm bölgesinde gelin yaşamını sürdürdüğü aile evinden ayrılmadan önce *kız çıkar* (qız chikar) ritüeli düzenlenir. Kız çıkar ritüeli Türkiye’de düzenlenen “gelin alma” ritüelinin benzeri bir ritüeldir. Bu ritüel ilk bakışta gelinin ailesinin evinden ayrılıp baba evine gitmeden önce düzenlenen liminal evrenin bir ritüeli olarak yorumlanabilir. Ritüelistik açıdan bakıldığında ise gelinin eski yaşamını geride bırakarak yeni doğumuna hazırlandığı bir evredir. Yengenin bu ritüeldeki rolü ise gelini bu eşik evresinde musallat olunabilecek kötü güçlerden ve kötü enerjilerden korumak ve yeni yaşamına geçişini sağlamaktır. Kız çıkar ritüeli; gelinin sözlü kültür ürünleri eşliğinde yeni yaşamına hazırlanması, köşene dikimi, gelin giydirme ve evden ayrılma şeklinde dört evreden oluşmaktadır.

Bu ritüelin ilk evresinde halfeler, *yar-yarlar*, *koşuklar* icra ederek gelinin yeni statüsüne geçişini sağlamak için sözün, ezginin, müziğin gücünden, büyüünden faydalanırlar. Ritüel uzmanı halfeler, geline ve ritüelde bulunan kişilere; nasihat, aşk, ayrılık, muhabbet gibi sözlü kültür ürünleri icra ederler. İkinci evrede gelinin yeni yaşamının korunaklı, bereketli, doğurgan, şanslı geçmesi için

ritler düzenlenir. Halfelerin icra ettiği *yar-yarlar*, *koşuklar* eşliğinde gelinin aile evinden ayrılırken üzerine örteceği *köşene*⁴ dikilmesi bu tür ritlere örnektir.

Ritüelistik bir nesne olan köşenenin bu ritüeldeki işlevi ve anlamı değerlendirildiğinde köşene, gelini yeni statüsüne geçiren insi-cinsi varlıklardan koruyan yengenin bu bağlamdaki yardımcı rituel nesnesidir. Arkaik kökenli olduğunu düşündüren, sembolik anlamlar barındıran, gelinin üzerine tamamen, yengenin ise pelerin şeklinde üzerine örtülen köşene, gelinin yeni statüsüne geçişteki koruyucu örtü olduğu gibi aynı zamanda yeni yaşamında bereketin, doğumun sembolü olma özelliğini taşıyan bir nesnedir.

Kız çıkar ritüelinde gerçekleşen köşene dikiminin akabinde yapılan bir diğer rituel edim, gelinin yeni yaşamına geçiş için uygun şekilde giysi giydirilerek hazırlanmasıdır. Giysi giydirme ritüeli, mekânda bulunan kadınlar, gelinin yakınları ve yenge/ler tarafından gerçekleştirilmektedir (bk. Fotoğraf-1). Bu rituel eylemde geline sırasıyla ritüel için uygun olan giysiler giydirilerek gelin yeni yaşamına geçmeye biçimsel olarak hazır hale getirilir. Ritüel için uygun giysileri giyen gelin hazırlandıktan sonra yakınlarıyla vedalaşır.

Veda aşamasından sonra yengenin omuzlarından aşağıya doğru uzanan köşene, gelinin tüm vücudunu örtecek şekilde konumlandırılır (bk. Fotoğraf-2). Yenge, gelin, damat, akrabalar ve yakınlarından oluşan gelin alayı yeni yaşama geçiş için evden ayrılır.

Fotoğraf-1: Gelin hazırlama ritüeli. Fotoğraf-2: Köşene örtülü gelin ve yenge.

Gelin konvoy eşliğinde aile evinden ayrıldıktan sonra ikamet edeceği eve -genellikle kayınvalide ve kayınpederinin evine- getirilir. Harezmi’de bu ritüel *gelin düşer* (galin tusher) olarak adlandırılır. Bu ritüel Türkiye’de düzenlenen “gelin indirme” ritinin karşılığı olarak ifade edilebilir. Gelin indirme ritüeliyle birlikte gelin yeni statüsüne geçmeye bir adım daha yaklaşmaktadır. Bu ritüelde icra edilen bazı ritler gelenekselleşerek sürdürülürken bazıları İslamiyet’te yeri olmaması sebebiyle Özbek yetkililerin halk uyarması sonucunda icra edilmemektedir. Örneğin, yakın tarihe kadar gelin binekten inmeden önce evin önünde yanan ateş etrafında üç kez döndürüldüğü bilinmektedir (KK-1, KK-3, KK-6). Bu gelenek benzer şekilde Türkiye’de Sivas Türkmenleri arasında da görülmektedir. Gelin damat evine gelmeden önce damat yanan ateşin etrafında üç kez İhlas Suresi okuyup üç kez dolanır (Koşay, 1944: 258). Bu ritte, ateşin kutsal, arındırıcı, koruyucu gücünden faydalanılarak gelinin, damadın kötü enerjilerden arınmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu arınma, kutsanma ritüeli icra edilirken gelinin yanında yine yengesi bulunmaktadır. Ancak yakın tarihe kadar icra edilen bu rit, günümüzde Harezmi bölgesinde icra edilmemektedir.

Fotoğraf-3-4: Gelin düşer ritüelinde gelin selamlama ritü.

Gelin, düğün arabasından indikten sonra yenge önderliğinde gelin selamlama ritü icra edilmektedir (KK-1-KK-10) (bk. Fotoğraf-3-4). Günümüzde İslamiyet'in etkisinin baskın olduğu bu ritte köşenyle örtülü gelin ve yenge birlikte Allah'ı, Hz. Âdem ve Havva'yı, diğer peygamberleri, aile büyüklerini, akrabaları ve misafirleri selamlar.⁵

Selamlama ritü bittikten sonra gelin ve damadın yatak odasına geçilir. Bu ritüel evresinde sırasıyla bir düzen içerisinde çeşitli işlevleri olan pek çok ritüelistik edimler yapılmaktadır. Çalışma kapsamı dolayısıyla burada yengenin rolüyle bağlantılı ritüelistik edimler üzerine odaklanılacaktır. Yeni çiftin yatak odasında ilk aşamada gelin köşenin altından çıkarılarak yatağın üzerine yenge ve gelinin yakın arkadaşlarının yardımıyla oturtulur. Odada yengeden başka gelinin arkadaşları ve akrabalar da bulunmaktadır. Gelinin ve yengenin üzerine örtülen köşene, yatak görünmeyecek şekilde karşılıklı iki duvar arasında perde şeklinde asılır, perdenin arkasında gelin kalır ve damat ve damat alayının gelmesi beklenir.

Bu süreçte damat, arkadaşları ve akrabaları da sadece erkeklerin bulunduğu mekânda damat giydirme ritüelini gerçekleştirirler. Bu ritte de çeşitli gelenekler, görenekler, ritüel edimler icra edilmektedir. Özellikle yengeyle bağlantılı olan ritüel edim, damadın beline genellikle kırmızı ya da beyaz bir kuşak diğer bir ifadeyle bel bağıyla bağlanmasıdır. Damadın beline kuşak defalarca kez düğümlenir. Gelinin bulunduğu yatak odasına gelindiğinde kuşağın düğümlerinin yenge tarafından çözülmesi istenmektedir (bk. Fotoğraf-5)

Fotoğraf-5: Yenge tarafından damadın kuşağındaki düğümlerin çözülme ritü.

Damadın hazırlanmasından sonra damat alayı müzik eşliğinde ve eğlenceli şekilde buldukları mekândan ayrılarak gelinin yanına gelirler. Yenge bu aşamada damadın üzerindeki giysileri çıkarma ritüelini gerçekleştirir. Gelin ve damadın bütünleşmelerine yardımcı olan yenge sadece gelini değil damadı da bir sonraki evreye hazırlar.

Yenge tarafından gerçekleştirilen bu evredeki ilk ritüelistik edim damadın bel bağı çözme ritüelidir. Bu ritüelistik uygulama, günümüzde görünürde gelenek ve eğlence amacıyla icra

edilmektedir. Ritte; yenge kuşağı çözmeye çalışır, çözemese odada bulunan damada, damadın arkadaşlarına ve akrabalarına istedikleri sayıda selam vermesi istenilmektedir. Bu rit incelendiğinde görünürün aksine pek çok sembolik anlam barındırdığı ve arkaik kökenli bir ritüel olduğunu düşündürmektedir. Bu noktada yengenin rolü ve yeni statüye geçme eşiğine odaklanarak kuşağın göbek bağı ve yeniden yaratım özelliğine dikkat çekmek istiyorum. İnsanın mitolojik anatomisinde bedensel merkezin göbek deliği olduğu ileri sürülmektedir. Kozmik merkezle bedensel merkez olan göbek de birbiriyle ilişkilidir. Mitolojik dünya görüşü bu metaforu pek çok somut anlamla doldurmuş, bele bağlanan kuşak da göbek bağı ile ilişkilendirilmiştir (Lvova vd., 1988:182). Bu bağlamda Campbell'ın düşüncesine de vermek gerekir. Ona göre dünyanın göbeği, sonsuzluğun enerjilerinin zamana karıştığı doğum noktası olup sürekli yaratımın bir simgesidir (2010: 53). Dolayısıyla yenge, damadın göbek bağıyla ilişkilendiren belindeki kuşağın düğümlerini çözerek damadın yeniden doğumuna ve yeni statü almasına sebep olur. Öte yandan Çakır, kuşağın belle, belin ise kadın ya da erkek olsun doğurganlık ile ilişkili olduğunu ileri sürer (2022:134). Bu bağlamda yenge, damadın belindeki kuşağın iplerini çözerek damadın önündeki simgesel zorlukları kaldırır ve soyun devamlılığı için de damadı hazır hale getirir.

Bel bağı çözümünün akabinde Özbekistan'ın millî şapkası doppa, damadın ceketi ve ayakkabıları sırasıyla yenge tarafında çıkarılır (bk. Fotoğraf.6-7-8). Bu sırada her bir nesnenin içerisine önceden hazırlanmış olan paralar da yengeye hediye olarak verilir.

Fotoğraf-6: Yenge tarafından doppa çıkarma ritüeli. Fotoğraf-7: Damadın ceketini çıkartma ritüeli.

Damat yenge tarafından sembolik olarak bütünleşmeye hazırlandıktan sonra gelini kucaklayarak yatırdığı yatağa kendi de yatar. Gelinin ve damadın birbirlerini görmeleri ve yaklaşmaları amacıyla sembolik olarak kısa süreliğine gelin ve damat birlikte yatakta yatarlar ve yenge çiftin üzerlerini yorganla örter (bk. Fotoğraf-9).

Daha sonra yenge başka ritüelistik edimleri gerçekleştirir. Bu ritüelistik edimler büyüsel özellikler göstermektedir. Yenge, yatakta gelin ve damada ayna ile bir kâse içerisinde süt verir. Yatakta süt içen ve aynaya bakan çift daha sonra birkaç dakika odada yalnız bırakılır.

Bu ritin akabinde gelin ve yenge icra ettiği bir başka rite geçilir. Gelin yenge tarafından yeni giysiler giydirilerek yengeyle birlikte misafirlerin bulunduğu odaya gider (bk. Fotoğraf-10). Bu evrede kendileri için hazırlanmış yerde ayakta dururlar. Misafirleri eğilerek selamlarlar. Konuklar sıraya girerek geline hediyelerini sunarlar. Bu rit boyunca yenge ve gelin selam vermeye devam eder. Bu ritüelistik edim sona erdikten sonra gelin ulu toy için yengenin yardımıyla hazırlanır.

Fotoğraf-8: Ayakkabı çıkarma ritü. Fotoğraf-9: Gelin ve damat

Harezm evlilik ritüellerinin postliminal evresinde yengenin ritüelistik edimleri preliminal evrede olduğu gibi azdır. Ancak bu noktada altını çizmeliyim ki Türk dünyasının bazı bölgelerinde icra edilen evlilik ritüellerinde yengenin ritüelistik edimleri, postliminal aşamada daha yoğun olabilmektedir. Örneğin, İstanköy Türklerinin düzenlediği ritüellerde yenge en çok evlenme sonrasında etkilidir (Emeç Yücesoy, 2023: 228). Harezm’de gerdek gecesi gelin ve damadın yaşadığı evde yenge misafir edilir. Evlenen kadınların bakire olması toplum tarafından önemsenen bir durumdur. Gerdek gecesinin akabinde kayınvalideye gelinin bakire olduğu haberini yenge verir. “Müjde” olarak kabul edilen gelinin bakire haberinin ardından yengeye hediyeler verilir. Yenge böylece ritüelistik rollerini sona erdirerek evden ayrılır. Günümüzde yengenin postliminal evredeki ritüelistik rolü yaygın olarak bu kadardır. Ancak düğünün ertesi günü ya da birkaç gün sonra damat ve yakınları selamlama ritini gerçekleştirmek için kayınvalide ve kayınpederinin evine gittiğinde yengenin ritüelistik rolü olabilir. Bu ritüelistik edim, damadın selam vermek için üzerinde durduğu beyaz ipek örtüyü genellikle yengenin koyması şeklindedir (KK-2) (bk. Fotoğraf-11).

Fotoğraf-10: Gelin ve yengenin selamlama ritü Fotoğraf-11: Toy sonrasında damadın gelinin ailesinde gerçekleştirdiği selamlama ritü.

Harezm bölgesinde yengenin rol aldığı ritüeller günümüzde yaygın olarak bu şekilde gerçekleşmektedir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki geçmiş yıllarda toyun ertesi günü gerçekleşen gelin selamlama ritüeli, günümüzde toyların maddiyat olarak külfetli olması, zamansal süre darlığı gibi sebeplerden dolayı halk tarafından genellikle toy günü yapılmaktadır. Bu çalışmada, alanda gözlem yaptığım, yaygın şekilde icra edilen güncel sıralama esas alındığını vurgulamak isterim.

Sonuç

Kadınların ritüeller içerisindeki rollerinin tespiti, toplumun kültürel kodları ve yapısı hakkında bilgi edinmek için önemli veriler sunmaktadır. Geleneksel Türk kültürünün korunarak canlı şekilde yaşatıldığı saha olması ve bölgede derleme çalışmaları yapmam sebebiyle Harezm örneğinde gerçekleştirilen inceleme, yengelik kurumu hakkında fikir vermektedir. Yenge, evlilik ritüellerinde;

gelinin ve damadın preliminal, liminal ve postliminal süreçlerini kolay, başarılı ve güvenilir şekilde geçmelerine yardımcı olmak, gelin ve damada kılavuzluk yapmak, Türk kültürünün, aile kurumunun ritüeller aracılığıyla sürdürülmesine katkı sağlamak gibi temsilî roller icra etmektedir.

Yengelik, ritüelistik temsilî rolü simgeleyen sembolik ve gerçek anlamlar barındırmaktadır. Yengenin evlilik ritüelinde geline yardımcı olması sadece dünya boyutunda değil boyutlar arasındadır. Yenge, gelinin yeni statüsüne geçmeden önce bulunduğu eşikte bir başka ifadeyle araftaki pozisyonunda insi-cinsi varlıklardan koruyucu, kollayıcı rol üstlenmektedir. Metaforik doğumun gerçekleşmesini sağlayan yenge, soyun devamlılığını, bereketini arttırmak için ritüelistik edimlerde bulunan aktör konumundadır. Bu bağlamda kadının yani yengenin evlilik ritüelinde icra ettiği ritüelistik edimler kadının kutsal gücünü göstermektedir. Bu durum aynı zamanda yengeyi kutsal uzmanlara yakınlaştırmakta, şamana benzer özellikler sergilediğini düşündürmektedir. Yukarıda verilen ritüel edimlerden de anlaşılacağı üzere yengenin ritüel eylemlerini özellikle Şamanizm ve İslamiyet'in şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Bölge halkının devlet dinin yıllarca Zerdüştilik olması dolayısıyla bu inanç yapısının da ritüel içerisindeki ritleri etkilediği ifade edilebilir.

Farklı kültürlerde karşımıza çıkan nedimelerin (bridesmaid) de gelini kötü ruhlardan koruma işlevine sahip olduğuna inanılmaktadır. İnanç ve kültür yapıları değişse de gelinin ve damadın evlilik ritüellerinde eşikte bulunmaları onları kötü ruhların saldırısına açık hale getirmektedir. Kötü ruhları savmak, gelin ve damadı yeni statülerine korunaklı ve kolay şekilde erdirmek adı ister bridesmaid ister yenge isterse de bir başka isim olsun kadına aittir. Ancak kadının evlilik ve akrabalık rolüyle yenge statüsü ve rolü alması ataerki sosyokültürel yapının etkisiyle şekillenmektedir. Bu durum kadının kutsal gücünü medenî kimlikle sınırlandırmaktadır. Bu noktada evli kadının yani yengenin tecrübelerini geline aktarması, akrabalık bağları sebebiyle ritüelin öznelere yakınlığı gibi sebeplerin pozitif yanları olduğu da söylenebilir. Lakin yengenin temsilî rolünün medenî durumuyla ve de doğurgan, tek eşli, iyi gelin gibi özelliklerle kazanıldığı gerçeğini değiştirmez.

Öte yandan genellikle aileye sonradan katılmaları sebebiyle “öteki” pozisyonunda olan kadın, ritüeldeki rolünün önemi sebebiyle “bizden” yani “beriki” olmaktadır. Ve son olarak yengelik kurumunda; kadının medeni durumu ve birtakım toplumsal değerler ve tabularla ritüellerdeki temsilî rolleri sınırlandırılmaya çalışılsa da kadınların ritüelistik kutsal gücünün engellenmesi pek de mümkün olmamakta, ritüel boyunca olsa da kadın ritüeldeki eşiklerin geçilmesini sağlayan, “bizden” kimliği kazanmaktadır.

Sonnotlar

¹ Geniş bilgi için bk. Çam, E. (2023). Özbekistan Harezmi Bölgesi Ritüellerinin Kadın İcracıları: Halfeler. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

² Van Gennep “Les Rites de Passage” adlı çalışmasında ritüelleri bir statüden ayrılmayı ifade eden ritler “eşik öncesi” “preliminal periyod”, akabinde geçişin yapıldığı ara ritler “eşik” “liminal periyod” ve sonrasında yeni bir statüyle yeniden bütünleşmeyi kapsayan “son eşik” “postliminal” süreç olarak ifade etmektedir (2011).

³ Barbarasoğlu, yengelerin ailede sevilmemelerine dikkat çekerek kültürel kodlarla bağlantı kurmaktadır. Geniş bilgi için bk. Barbarasoğlu, F. (2017). Akraba İlişkilerinin En Ayrımcı Kelimesi: “Yenge”. *Yengeler Cumhuriyeti* (Der. Mustafa Çiftçi, Tanıl Bora). İstanbul: İletişim.

⁴ Tarafımızca köşene geleneğiyle ilgili ayrıntılı bilgilerin yer alacağı makale yazım aşamasındadır.

⁵ Bu ritüel ile ilgili ayrıntılı bilgilerin yer alacağı makale yazım aşamasındadır.

Kaynaklar

BALAMAN, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri Sosyal Antropolojik Yaklaşımla*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

BARBARASOĞLU, F.(2017). *Akraba İlişkilerinin En Ayrımcı Kelimesi: “Yenge”*. *Yengeler Cumhuriyeti*. (Der. Mustafa Çiftçi, Tanıl Bora). İstanbul: İletişim.

BAYAT, F. (2020). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken.

- BAYRAK İŞCANOĞLU İ. (2022). “Kırgız Halk Kültüründe Saç ve Saçla İlgili Uygulamalar, İnanışlar”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S.15, 288-299.
- BERGER, T. (2011). *Gender Differences and the Making of Liturgical History: Lifting a Veil on Liturgy's Past*. Farnham: Ashgate.
- BERKTAY, F. (1996). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı.
- ÇAM, E. (2023). *Özbekistan Harezm Bölgesi Ritüellerinin Kadın İcracıları: Halfeler. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAKIR, E. (2022). “Gelin Kuşağı:Bekâret Kuşağı mı Bereket Kuşağı Mı?”. *Millî Folklor*, S.134,145-158.
- DELANEY, C. (2014). *Tohum ve Toprak*. (Çev. Selda Somoncuoğlu-Aksu Bora). İstanbul: İletişim.
- EMEÇ YÜCESOY, G. (2023). *İstanköy-Yunanistan Türklerinin Geçiş Ritüelleri*. Çanakkale: Paridigma.
- ERSOY, R. (2007). “Kadın Kamlar’dan Göçerevli Türkmenler’de “Ebelik” Kurumu’na Dönüşüm”. *Türkbilig*, S.13, 60-71.
- GÖKALP, Z.(2008). *Türk Uygarlık Tarihi*. İstanbul: İnkilab.
- GÜZEL, M. (2018). “Konya İlinde “Yenge Olma” Ritüeli”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kongresi Gelenek Görenek ve İnançlar*, 175-182, Ankara T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- HAYES, H. R. (1964). *The Dangerous Sex: the Myth of Feminine Evil*. GPPS: New York.
- HOLY, L. (2016). *Antropolojinin Akralılık Yaklaşımları*. (Çev. Çağlar Enneli). Ankara: Herretik.
- LVOVA, E.L. it.d.(1988). *TraditsionnoMirovozzrenie Tyurkov Yuzhnoy Sibiri: Prostranstvo i Vremya*. Veshchnyy mir: Novosibirsk.
- KASAPOĞLU, M.A. (1994). “Aile ve Kadın Araştırmaları İçin Yedi Temel Rol ve Statü”. *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Araştırmaları Dergisi*, S.15, 217-233.
- KHAZANOV, A. M. (2015). *Göçebe ve Dış Dünya*, (Çev. Ömer Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- KOŞAY, H.Z. (1944). *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası.
- KOTTAK, C.P. (2002). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya.
- MONGER, G. (2011). *Discovering the Folklore and Traditions of Marriage*. Oxford; Long Island City, NY: Shire Publications.
- MUSAKULOV, A. (2007). *Marosimlarda Yanganing O'рни Hakida. O'zbek Marosim Folklorini O'rganishning Yangiça Tamoyillari*. Nevoiy: Respublika Ilmiy- Nazariy Konferenishiya Materlallari.
- Türkçe Sözlük. (2011). Yenge. Ankara: TTK.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/learner-english/bridesmaid>. (Erişim: 19.02.2024).

Kaynak Kişiler

- KK-1: G.J. 1959, bekâr, Hazarasp, orta mektep.(Görüşme: 25.10.2021).
- KK-2: S.Y. 1959, bekâr, Honka, üniversite. (Görüşme:02.12.2021).
- KK-3: E.A.U. 1961, bekâr, Ürgenç, orta mektep. (Görüşme:16. 11. 2021).
- KK-4: F. N. 1973, evli, Şavat, üniversite. (Görüşme: 23.01. 2022).
- KK-5: A.H.1956, evli, Bagat, orta mektep. (Görüşme: 22.02.2022).
- KK-6: Z.K. 1963, evli, Ürgenç, üniversite. (Görüşme: 06.10.2021)

KK-7: S.İ.1942, bekâr, Ürgenç, orta mektep. (Görüşme: 30.10.2021).

KK-8: Ç. A.1978, evli, Bagat, orta mektep. (Görüşme: 23.02.2022).

KK-9: M. J. 1970, bekâr, Hive, üniversite. (Görüşme: 12.01.2022).

KK-10: G. İ.,1966, evli, Hazaraps, orta mektep. (Görüşme: 27.12.2021).